

УДК 378

ФОРМУВАННЯ НАВИЧОК ПЕРЕКЛАДУ ФАХОВИХ ТЕКСТІВ У СТУДЕНТІВ ТЕХНІЧНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

А.І. Калініченко

У статті проаналізовано типові помилки, що трапляються під час перекладу науково-технічної літератури. На основі різновидів типових утруднень розроблено методичні рекомендації щодо навчання перекладу фахової літератури студентами немовних спеціальностей, зокрема технічних вишів. Складність перекладу термінів полягає в багатозначності, тому забезпечення ідентичності означуваних термінами понять є найважливішим завданням перекладу науково-технічного тексту, для чого можуть бути застосовані різні способи перекладу – описовий, за допомогою родового відмінка, за допомогою прийменників, на основі конкретизації, шляхом транслітерації, транскрибування лексичних одиниць. Описані різні типи передперекладацьких і власне перекладацьких вправ для формування навичок перекладу в студентів технічних спеціальностей.

Ключові слова: науково-технічна література, переклад, фахові тексти, студенти технічних університетів.

ФОРМИРОВАНИЕ НАВЫКОВ ПЕРЕВОДА СПЕЦИАЛЬНЫХ ТЕКСТОВ У СТУДЕНТОВ ТЕХНИЧЕСКИХ УЧЕБНЫХ ЗАВЕДЕНИЙ

А.И. Калиниченко

В статье проанализированы типичные ошибки, допускаемые при переводе научно-технической литературы. На основании анализа типичных трудностей разработаны методические рекомендации по обучению переводу специальной литературы студентами неязыковых вузов, в частности технических. Сложность перевода терминов состоит в многозначности, поэтому обеспечение идентичности определяемых терминами понятий становится важнейшей задачей перевода научно-технического текста, для чего могут применяться разные способы перевода – описательный, при помощи родительного падежа, с помощью предлогов, на основе конкретизации, путем транслитерации, транскрибирования лексических единиц. Описаны различные типы передпереводческих и собственно переводческих упражнений для формирования навыков перевода у студентов технических специальностей.

Ключевые слова: научно-техническая литература, перевод, специальные тексты, студенты технических университетов.

PROFESSIONAL TEXTS TRANSLATION SKILLS FORMATION FOR STUDENTS OF TECHNICAL EDUCATIONAL INSTITUTIONS

A. I. Kalinichenko

The article analyzes the typical errors that occur when translating scientific and technical literature. Based on the typical difficulties varieties guidelines for the training of professional literature translation for students of non-linguistic specialties, including technical universities have been developed.

The complexity of terms translation consists in ambiguity. According to this ensuring the identity of signified terms of concepts is the most important task of translating scientific texts, which can be solved in different methods of translation – descriptive, use the genitive case, use of prepositions, transcription of lexical units.

The author introduced different types of translation exercises in order to build translation skills for students of technical specialties.

Key words: scientific and technical literature, translation, professional texts, students of technical universities.

Трансформації політико-економічного життя, що тривають в Україні й світі, актуалізують розширення сфери міжнародних контактів фахівців різних галузей господарства й промисловості, науковців, працівників сфери послуг. У зв'язку з цим виникають нагальні потреби пошуку нових підходів до вивчення іноземної мови фахівцями немовного профілю, що набуває особливої гостроти в умовах технічних вищих навчальних закладів.

З одного боку, значущість володіння іноземною, зокрема англійською, мовою в сучасному суспільстві значно зростає, з іншого – маємо низку проблем, пов'язаних з вивченням іншої мови студентами немовних спеціальностей, зокрема – методичного характеру, як-от: добір адекватних методів вивчення іноземної мови в технічному виші, вибір навчальних посібників та доволі низький рівень підготовки студентів ще з часів середньої школи, недостатня кількість навчальних годин,

відведених навчальними планами підготовки фахівців на вивчення іноземної мови й тому подібне.

З огляду на це, виникає потреба в створенні системи методичних орієнтирів, що допомагала б викладачам немовного вишу, зокрема технічного, добирати дидактичні засоби й методи, організаційні форми навчальної діяльності студентів, які сприятимуть ефективному засвоєнню іноземної мови за професійним спрямуванням. Надзвичайно важливим у контексті оволодіння професійно спрямованою іншомовною лексикою є навчання майбутнього фахівця основам перекладу галузевої літератури: наукових текстів, технічної документації, інструкцій тощо. На жаль, сьогодні бракує відповідних практичних рекомендацій, зокрема, для викладачів іноземної мови, які працюють у технічних вишах. Поодинокі питання, пов'язані з проблемами навчання перекладу студентів немовних вишів, свого часу були предметом досліджень О.Баловнєвої, А.Д'якова, В.Карабана, О.Тарнопольського, Т.Яхонтової та ін. Але досі ніхто повною мірою не систематизував методичні концепти навчання перекладу вузькоспеціальної літератури студентів технічних вишів з урахуванням найбільш типових помилок.

Метою нашої статті є узагальнення й систематизація методичних прийомів формування навичок перекладу фахового тексту в студентів технічних навчальних закладів.

Основним напрямом у вивченні спеціальності іноземною мовою в немовному виші прийнято вважати формування навичок читання спеціальної літератури та бесіди зі спеціальності, але для того, щоб адекватно сприймати та розуміти іншомовний текст, варто вміти перекладати його з іншої мови на рідну. При цьому чи не єдиним правильним шляхом до розуміння іншомовного тексту виступає переклад.

Ступінь оволодіння навичками та вміннями перекладу текстів зі спеціальності безпосередньо залежить від навчання техніці перекладу.

На сьогоднішній день філологам-методистам, викладачам-практикам відомі різні методи навчання перекладу в немовному виші [4; 5]: при цьому провідну роль відіграє формування в студентів перекладацької компетенції, під якою розуміється сукупність знань, навичок та вмінь, що дозволяють перекладачеві успішно розв'язувати професійні завдання. Формування означеної компетенції включає в себе розвиток раціонального компонента: пояснення загальної цілі перекладу, постановка й відпрацювання завдань перекладача, знайомство з суперечностями, які виникають у ході перекладу, зі способами подолання цих суперечностей; розвиток інтуїтивного «мовного чуття»; наявність екстралінгвістичних знань з різних спеціальних галузей [4].

Перекладацька компетенція фахівця технічної галузі передбачає наявність: 1) здатності виконувати письмовий переклад науково-технічної літератури (переклад патентів; переклад-опис технологій виробничих процесів; переклад-опис різних технічних приладів; переклад-опис креслень, малюнків, графіків); 2) здатності перекладати ділові листи, публіцистичні тексти фахової спрямованості; 3) умінь і навичок перекладати економічну та юридичну документацію, дотичну до галузі власної спеціалізації; 4) умінь перекладати рекламні статті та анотувати та реферувати іншомовні джерела зі спеціальності; 5) навичок використання прикладних комп'ютерних програм для перекладу; 6) спроможності виконувати усний переклад доповідей і презентацій, ділових перемовин та бесід; здійснювати пошук професійно значущої інформації іноземною мовою [3, с.87].

Ми вважаємо, що основне завдання викладача в контексті дидактики перекладу полягає в тому, щоб оптимізувати процес засвоєння термінів і спеціальної лексики студентами. Для цього варто вміти формулювати освітні задачі таким чином, щоб вони сприяли вдосконаленню навичок читання й перекладу фахової літератури, розширенню словникового запасу професійної тематики в майбутніх спеціалістів, розвитку навичок добування необхідної інформації з текстів різних жанрів, формуванню вмінь виконувати смислову компресію тексту.

Охарактеризуємо найбільш типові помилки, що трапляються в процесі перекладу фахової літератури і становлять особливу складність для студентів немовних вишів, зокрема технічної [2; 6].

Переклад науково-технічної літератури складається з трьох етапів: сприймання (читання чи слухання) на одній мові, розуміння та відтворення іншою мовою. До технічної літератури належать такі види текстів:

- власне науково-технічна література, тобто монографії, збірники та статті з різних проблем технічних наук;
- навчальна література з технічних наук (підручники, довідники тощо);
- науково-популярна література з різних технічних галузей;
- технічно-супроводжувальна документація (технічні паспорти, інструкції тощо).

Усі викладачі-практики знають, що існують лексичні, граматичні, стилістичні, а також фразеологічні складності при перекладі текстів технічного характеру, пов'язані з доцільним уживанням термінології, власних імен, скорочень та багатозначних слів [1; 6]. Зупинимось на найбільш типових помилках відповідно до кожної лексичної групи.

Термін – емоційно нейтральне слово чи словосполучення, уживане для точного визначення поняття

або називання предметів. Студенти немовних вишів, які навчаються основам перекладу технічної літератури, мають справу, зазвичай, із термінами загальнонауковими та загальнотехнічними, тобто такими, які вживаються в декількох галузях науки й техніки. Галузеві терміни вживані винятково в певній царині науково-технічного знання. Вузькоспеціальні терміни властиві спеціальності якоїсь науково-технічної сфери. Чимало термінів мають такі недоліки (маємо на увазі недоліки для адекватного перекладу), як багатозначність, синонімія, багатокомпонентність.

Терміни також різняться за своєю будовою:

прості терміни складаються з одного слова, напр. – *voltage* – напруга);

складні терміни складаються з двох слів і можуть писатися разом чи через дефіс, наприклад – *radioactive* – радіоактивний);

терміни-словосполучення складаються з декількох компонентів, як-от: *iodine prophylaxis* – йодована профілактика, *naturally occurring radionuclides* – природні радіонукліди.

Найбільших проблем завдає саме переклад термінів-словосполучень. Тому варто познайомити студентів із такими основними прийомами перекладу:

1) Описовий – передача слова за допомогою розширеного пояснення значення англійського слова: цей прийом використовують у випадку відсутності відповідного значення слова в лексиці української мови, наприклад: *Test-type* – таблиця для визначення гостроти зору.

2) Переклад за допомогою родового відмінка: – *lung absorption type* – тип легеневого поглинання.

3) Калькування, тобто дослівний переклад іноземного слова чи виразу засобами української мови: *linear-no-threshold hypothesis* – лінійна безпорогова гіпотеза.

4) Транскрибування: передавання вимови англійського слова українськими літерами, при чому використовується, переважно, для передавання власних імен, назв фірм і виробництв: *Special Systems Industry* – Спешел Системс Індастрі.

5) Транслітерація – передавання літерами української мови літер англійського слова: *maser* – мазер, *laser* – лазер.

6) Переклад за допомогою прийменників: *atmospheric dispersion* – розсіювання в атмосфері.

7) Переклад з використанням пермутації (граматичних трансформацій): *condition indicator* – індикатор стану.

8) Переклад за допомогою конкретизації/генералізації лексичних значень: *integrated management system* – комплексна система управління.

Наявність значної кількості скорочень є однією з особливостей науково-технічної літератури, оскільки терміни у вигляді складних слів і словосполучень виявляються занадто громіздкими для постійного використання, тому часто складний термін використовують як короткий варіант у вигляді його головного компонента. Скорочення бувають загальноприйняті й виняткові.

Загальноприйняті, або лексичні, скорочення входять до словникового запасу мови разом із повними термінами й термінологічними словосполученнями. Значення загальноприйнятих скорочень наводяться, зазвичай, у словниках: *g* – грам, *dia* – діаметр тощо. Виняткові, або текстові, скорочення можуть бути використані авторами або видавництвами для уникнення повторів довгих назв або для економії місця. Виняткові скорочення пояснюються в тексті чи в примітках.

У англомовній літературі виділяють три типи скорочень: а) буквені скорочення – *FE* – Далекий Схід, *H-bomb* – воднева бомба. Найбільше проблем у ході перекладу технічних текстів викликають омонімічні форми, як-от: *PC* – персональний комп'ютер – *personal computer* – чи *parameter check out* – контроль параметрів; б) складові скорочення: *digicom* (*digital communications*) –цифровий зв'язок; *kvar* (*kilovar*) – кіловольт-ампер; в) усічені слова: *sub* – підводний човен (також – субтитри), *phone* – телефон, *Ry* (*railway*) – залізниця, *memo* (*memorandum*) – доповідна.

Слова-інтернаціоналізми, які часто називають «фальшивими друзями перекладачів», являють собою лексичні одиниці, що мають структурно-семантичну спільність у багатьох мовах – *film*, *doctor*, *atom*, *energy*. Такі слова зрозумілі, на перший погляд, усім, навіть тим, хто не знає англійської. Але вони мають свої відмінності в українській та англійській мовах. Приміром, *accurate* – точний (а не *акуратний!*), *resin* – смола, а не *гума (!)* тощо. Англійські загальнонаукові інтернаціоналізми набувають відмінної якісної специфіки в науково-технічних текстах: вони збагачуються стилістичними й лексичними зв'язками, утворюють нові словосполучення й часто потребують нових еквівалентів перекладу, яких немає в словниках. Таким чином, для адекватного перекладу слів такого роду студентів треба вчити закономірностям і способам творення інтернаціональних слів.

При перекладі технічної літератури варто звертати увагу, щонайперше, на взаємодію терміна з контекстом, оскільки часто саме контекст визначає справжнє значення вживаного слова.

При перекладі власних імен (прізвищ, топонімів, найменувань фірм, марок машин та приладів, назв газет, вулиць тощо) послуговуються різними способами: транслітерацією (*UNESCO* – *ЮНЕСКО*),

транскрипцією – *Jeneral Electric Co.* – компанія Дженерал Електрик; відповідністю історичній традиції: *Washington* – Вашингтон, а не Уошингтон; *Rome* – Рим, а не Рома, *New Zealand* – Нова Зеландія, а не Нью Зіленд тощо.

Для подолання описаних вище типових помилок перекладу викладач повинен розробити систему лексичних вправ, яка матиме виняткове значення у навчанні перекладу професійно-орієнтованої літератури.

Усі завдання, що використовуються для навчання перекладу в немовних вишах, поділяють на перед перекладацькі й власне перекладацькі. Головна мета перед перекладацьких вправ – зняття лексичних труднощів тексту. Студентам пропонують групу вправ, спрямованих на сприйняття й розуміння лексико-тематичного ланцюжка ключових слів тексту.

Власне перекладацькі вправи спрямовані на формування вмінь розв'язувати перекладацькі завдання, пов'язані з особливостями семантики одиниць мови оригіналу й мови перекладу. Таким чином у завдання для студентів може бути включено переклад ізольованих мовних одиниць, передавання значень указаних одиниць у складі висловлювань, переклад висловлювань, що містять певні одиниці [4; 5].

Особливу роль у навчанні фахової лексики відіграють вправи, спрямовані на вироблення таких навичок, як девербалізація, трансформація, формування механізму білінгвізму загалом. До таких вправ відносимо редагування, компресію тексту без втрати основних смислових компонентів. Така мовна діяльність розвиває в студентів здатність до концентрації уваги на фаховій лексиці, розширює активний словниковий запас, формує вміння невимушено переходити з однієї мови на іншу, віднайшовши еквіваленти для передавання інформації, яка міститься в тексті, передаючи один і той самий зміст за допомогою синонімів.

Певний методичний ефект має також ознайомлення студентів з класифікацією перекладацьких помилок, зокрема тих, що описані вище. Такого роду вправи складаються з паралельних (у два стовпчики) оригінальних і перекладних висловлювань з перекладацькими помилками певного типу в останніх. На першому етапі помилки в тексті можуть бути виділені (наприклад, підкреслені). На завершальному етапі поряд з перекладами, що позначені недоліками, студентам можна запропонувати абсолютно коректні варіанти перекладу, які вони мають відокремити від помилкових. Студентам можна запропонувати такі вправи, як зіставлення тексту оригіналу й тексту перекладу, пошук лексичних помилок, їх класифікація та виправлення, визначення оптимального варіанту перекладу тексту з декількох пропонованих, пояснення недоліків відкинутих варіантів.

На початковому етапі навчання викладач акцентує увагу студентів на вмінні користуватися двомовними словниками, що передбачає пошукову роботу, добір еквівалентів відповідно до контексту. Це можуть бути такі вправи, як переклад речення з особливим акцентом на добір еквівалентів із підкреслених слів; складання (за принципом двомовних словників) словникових статей з підкресленими словами, і завдання вирішити при цьому, які з контекстних варіантів цих слів повинні увійти до словникової статті, а які через свою недостатню типовість (оказіональність) до словникової статті включати не варто. Вправи цього типу розраховані на те, аби переконати студента немовного вишу, що механічне використання двомовного словника (вибір першого-ліпшого еквівалента зі словникової статті) може спровокувати помилку.

Хорошим ґрунтом для відпрацювання умінь і формування навичок адекватного перекладу науково-технічної літератури можуть стати вправи, у яких студентам пропонується перекласти висловлювання, що містять ідентичні лексичні одиниці в різних контекстах і передбачають різні контекстуально обумовлені варіанти перекладу. Для оптимізації процесу засвоєння спеціальної лексики доцільним є укладання студентами термінологічного глосарію. Останній повинен охоплювати всі вузькоспеціалізовані терміни, що зустрічаються в професійно-орієнтованих текстах. Слова в глосарії варто розташовувати в алфавітному порядку для полегшення пошуку. Глосарії можуть містити окремі слова, фрази, аббревіатури і навіть цілі речення [2]. Після досягнення студентами певного рівня володіння термінологічним мінімумом зі спеціальності, їм пропонується переклад текстів з української мови на англійську. Такі завдання допомагають майбутнім фахівцям у написанні тез, резюме, анотацій та рефератів. Творчі завдання дозволяють суттєво підвищити ефективність занять. У поєднанні з теоретичним поясненням це дає можливість показати переклад як діяльність, що передбачає не просто знання мови, але й пошук оригінальних рішень у рамках основної спеціальності студентів [5].

Набуті студентами знання про різні іпостасі лексичних одиниць впливають на правильний вибір їхніх відповідних значень, на вміння комбінувати лексичні одиниці між собою на основі правил лексичної валентності, формують навички адекватного перекладу. Розвиток такого роду навичок пов'язаний передусім із подоланням лексичного бар'єра, тобто з необхідністю певною мірою оволодіти частотним словником відповідної тематики. Грамотне ведення словника з вузьких тем є важливим дидактичним засобом навчання перекладу.

Інтенсивне тренування в перекладі науково-технічної літератури реалізується на досить високому ступені навчання, коли студент оволодіває професійно спрямованою англійською лексикою і набуває певного рівня знань у фаховій галузі. На початковому етапі навчання перекладу спеціальної літератури студентам пропонуються адаптовані тексти з відповідних тем і велика кількість лексичних вправ. На другому етапі навчання майбутнім фахівцям пропонуються тексти з оригінальних джерел.

Дуже важливо в ході навчання перекладу звертати увагу на постійний розвиток та вдосконалення перекладацьких навичок, розвиток пам'яті, вміння чітко й коротко формулювати питання та давати пояснення чи визначення. Необхідно акцентувати відмінності в підходах при описі різних предметів в українській мові та англійській, де домінують зовнішні ознаки й дані. На заняттях варто пропонувати студентам без попередньої підготовки описати коротко певний прилад чи механізм спочатку українською, а відтак і англійською мовами. Відпрацювавши такі навички, студенти в подальшому навчаються в ході перекладу уникати помилок і непорозумінь.

Література

1. Баловнєва О.О. Особливості перекладу англійської науково-технічної термінології / О.О. Баловнєва. – Житомир: Житомирський державний університет, 2004. – 11 с.
2. Глушенкова Е.В. Английский язык для студентов экономических специальностей: Учебник / Е.В. Глушенкова, Е.Н. Комарова. – М.: АСТ, Астрель, 2004. – 350 с.
3. Карабан В.І. Переклад англійської наукової і технічної літератури: граматичні труднощі, лексичні, термінологічні та жанрово-стилістичні проблеми / В. І. Карабан. – Вінниця: Нова книга, 2002. – 564 с.
4. Коваленко А.Я. Общий курс научно-технического перевода: пособие по переводу с англ. яз. на рус./ А.Я.Коваленко – Киев, 2004. – 314 с.
5. Тарнопольський О. Б. Методика навчання англійської мови на II курсі технічного вузу / О. Б. Тарнопольський. – К. : Вища шк., 1993. – 167 с.
6. Яхонтова Т. В. Основи англомовного наукового письма : навч. посіб. для студентів, аспірантів і науковців / Т. В. Яхонтова. – Вид. 2-ге. – Львів : ПАІС, 2003. – 220 с.

References

1. Balovnyeva O.O. Osoblyvosti perekladu anhliys'koyi naukovo-tekhnichnoyi terminolohiyi / O.O. Balovnyeva. – Zhytomyr: Zhytomyrsk'yy derzhavnyy universytet, 2004. – 11 s.
2. Glushenkova E.V. Angliyskiy yazyik dlya studentov ekonomicheskikh spetsialnostey: Uchebnik / E.V. Glushenkova, E.N. Komarova. – M.: AST, Astrel, 2004. – 350 s.
3. Karaban V.I. Pereklad anhliys'koyi naukovoyi i tekhnichnoyi literatury: hramatychni trudnoshchi, leksychni, terminolohichni ta zhanrovo-stylistychni problemy / V. I. Karaban. – Vinnytsya: Nova knyha, 2002. – 564 s.
4. Kovalenko A.YA. Obschiy kurs nauchno-tehnicheskogo perevoda: posobie po perevodu s angl. yaz.na rus./ A.YA.Kovalenko – Kiev, 2004. – 314 s.
5. Tarnopol's'kyu O. B. Metodyka navchannya anhliys'koyi movy na II kursi tekhnichnoho vuzu / O. B. Tarnapol's'kyu. – K. : Vyshcha shk., 1993. – 167 s.
6. Yahontova T. V. Osnovi angломovnogo naukovogo pisma : navch. posib. dlya studentiv, aspirantiv i naukovtsiv / T. V. YAhontova. – Vid. 2-ge. – Lviv : PAIS, 2003. – 220 s.